

Hvorfor er det vigtigt at bevare vandmøller? Hvordan kan det ske? og hvordan ikke?

En vandmølle består af tre dele: 1) et vandteknisk anlæg, 2) en bygning og 3) et mølleværk. For at sikre og bevare en historisk vandmølle for fremtiden, skal alle tre dele sikres.

Især de vandtekniske anlæg er gennem vandplanernes tiltag med fjernelse af fysiske spærringer i vandløb, men uden tilstrækkelig vand er det heller ikke muligt at bevare mølleanlægget.

I Statens vandplaner er der planlagt fjernelse af ca. 1520 fysiske spærringer i Danmark. Opstemninger ved vandmøller indgår i planerne som fysiske spærringer, der skal fjernes. Dansk Møllerforening anmoder hermed om hjælp til at bevare vandføring ved de sidste historiske vandmøller.

1. Der er kun ca. 50 fungerende historiske vandmøller tilbage i Danmark

I 1950'erne registrerede Nationalmuseet 3.000 danske vandmøllesteder.

I 2014 er der bevaret 300 vandmøllesteder, som er i en tilstand, så de kan genkendes som møller.

Kun 56 vandmøllebygninger er fredet. Heraf er bygningsfredningen udvidet på 20 vandmøller til også at omfatte de vandtekniske anlæg i omgivelserne.

Udover de fredede vandmøllelægg findes et mindre antal ikke-fredede vandmøller, som er bevaret og i funktion. Dansk Møllerforening peger hermed på, at det begrænsede antal vandmøller med bevaret funktion der er tilbage i Danmark, bør bevares som funktionelle møller med vandføring til tilstrækkelig daglig driftstid til fortsat bevaring.

I betragtning af Danmarks fortid som landbrugsland er det en meget lille møllebestand, der er bevaret.

I vandplanerne er der forslag om fjernelse af ca. 1500 fysiske spærringer. Hvis der er ønske om at beskytte de sidste vandmøller, vil der uden problemer kunne skabes fri passage ved 1470 fysiske spærringer i de vandløb der er omfattet af vandplanerne. Dansk Møllerforening mener at der ved de sidste 50 steder må kunne laves løsninger der på en konstruktiv måde tilgodeser de kulturhistoriske værdier og medvirker til at sikre vandmøllernes fortsatte funktion- og ikke kun efterlader vandmøllerne som "kulturhistoriske kulisser" i landskabet.

2. Vandmøller skal holdes i funktion for at kunne bevares

Her skal derfor lyde en klar opfordring til det fortsatte arbejde med vandhandleplanerne; lad de sidste fungerende vandmøller beholde vandføring, så de kan bevares som væsentlige kulturhistoriske møllesteder med funktion i behold.

Vandmøller må have en plan for deres omgivelser og deres vandtilførsel. Et fornuftigt udgangspunkt er at der skal være tilstrækkelig vandføring til vandmøllen, så der hele året – også i sommertiden – er vand til to timers daglig drift. Hver vandmølles vandbehov varierer, men et eksempel kunne være at der skal bruges 200 l/vand pr. sekund til et vandhjul i drift. Det giver et vandbehov på lidt under 1500 m³ vand til drift i de to daglige timer. Det er et eksempel, på den vandmængde der skal kunne opstemmes og være til rådighed for en given vandmølle hver dag.

Hvorfor skal en vandmølle kunne fungere for at kunne bevares?

Det skal understreges, at det ikke er tilstrækkeligt, at man bare kan demonstrere princippet i møllens funktion så et evt. vandhjul blot kan dreje lidt rundt.

Grunden til at holde en vandmølle i funktion er at sikre at kunne bevare mølleværket som en fungerende enhed. En mølle er ikke bare en bygning, men at sammenligne med en "funktionel enhed". Uden funktionen mister den sin værdi. Det gælder både den fysiske tilstand og den kulturhistoriske fortællerværdi.

For at sikre vandmøllers funktion er det også væsentligt at vand kan afledes nedstrøms vandmøllen, så et evt. vandhjul ikke kommer til at stå i såkaldt "bagvand" og dermed miste funktion.

Det med de to timers daglig driftstid, er et minimum for at sikre den nødvendige interesse fra de personer

som skal løfte opgaven med at bevare møllernes kulturarv. Sammenlignet med sejlskibe, ville det svare til at ingen historiske sejlskibe måtte sejle i mere end 10 minutter hver dag. Hvordan ville bevaringen af "den sejlede kulturarv" så se ud? Det er jo svært nok i forvejen at bevare både skibe og møller.

3. Faunapassager bør kunne anlægges så vandmøllernes behov for vand tilgodeses

Faunapassager ved vandmøller bør kunne anlægges så både fauna og kulturhistorie tilgodeses. Det er muligt at designe faunapassagen på en måde, så vand til vandmøllen får højeste prioritet. Det er også muligt at afveje hældning på omløb, så de vandtekniske anlæg ikke påvirkes i unødigt grad.

Vandgennemstrømning gennem mølledammen bør opretholdes, så der er et rimeligt vandskifte både sommer og vinter.

En mulighed er også at designe en løsning hvor omløb forlods er i funktion for vandring af fisk i vinterhalvåret, mens sommerhalvåret er forbeholdt vandmøllens driftsmulighed.

Naturen er indrettet til fleksibilitet. Biologisk er det fiskenes hormonsystem, der styrer deres vandringer, men de klimatiske forhold har stor betydning for deres vandrelust. Forhold som vandtemperaturen og vandføringen har specielt stor betydning. Det er ganske logisk, da fiskene har nemmere ved at passere forhindringer ved høj vandstand i åen, hvor risikoen for at blive set (ædt) af fjender samtidig er mindst. Mange lystfiskere ved vandløb har observeret, at der efter en periode med kraftigt regnvejr ikke går lang tid, før der kan fanges laks og havørred, som lige er trukket op fra havet.

4. Kulturarven bør beskyttes mod større jordarbejder

Anlægsarbejdet omkring vandmølle anlæg risikerer at ødelægge og fjerne vigtige kulturhistoriske spor i landskabet. Derfor bør der tages store hensyn ved alle vandmølle anlæg, både dem der stadig fungerer som vandmølle og de mange steder hvor der tidligere har været en vandmølle. Denne type kulturspor bør ikke bortgraves, idet det vil fjerne flere hundredes års historie. Dansk Møllerforening foreslår at der anlægges følgende prioriteringsbetragtninger:

1. De fredede vandmøller hvor Kulturstyrelsen har udvidet den eksisterende bygningsfredning til også at gælde omgivelser, bør ydes den største beskyttelse. Her bør ingen forandringer ske, hverken med hensyn til ændringer i hverken vandføring eller terrænændringer. Disse møller rummer de væsentligste kulturarvselementer og bør ikke berøres af vandplanarbejdet.
2. Fredede og fungerende vandmøller bør beskyttes mod forandringer, både ved at vandføring opretholdes og at der ikke sker terrænforandringer, idet de rummer store værdier for vandmøllernes kulturarv.
3. De ikke- fredede vandmøller som er funktionelle bør også beskyttes mod reduceret vandføring og terrænforandringer, idet de rummer en bevaringsværdig del af kulturarven.
4. Møllesteder som ikke længere har en vandmølle bør ikke ved terrænforandringer og andre projekter forandres så kulturhistoriske spor og elementer fjernes – vandføring er også en væsentlig del af dette.

Med vandplanere er der startet et kontinuerligt pres på vandmøllerne, idet vandplanarbejdet er en fortsættende proces. I den første delperiode, som løber frem til og med 2015 er flere spærringer ved vandmøller ikke inddraget. Men det vil de så blive i de kommende seksårige planperioder; 2. planperiode 2016-2021, 3. planperiode 2022-2027, etc.

5. Det er relevant at stille spørgsmålet om hvad tabet er for en mistet vandmølle?

Hidtil har værdien været opgjort i fakta, som f.eks. tabt elproduktion. En kendt ejendomsmægler har vurderet, at tabet i ejendomsværdi for en ejendom med vandmølle er 1. mio. kr. for mistet funktionsmulighed.. Men så enkelt er det desværre ikke. Det drejer sig om også om værdien af en bevaret fælles kulturarv.